

DELEUZE VE GUATTARI'NİN "YERSİZYURTSUZLUK" KAVRAMI BAĞLAMINDA MUHAMMED SİYAH KALEM MİNYATÜRLERİ

MUHAMMAD SİYAH QALAM MINIATURES IN THE CONTEXT OF "DETERRITORIALIZATION" OF DELEUZE AND GUTTARI

Funda AKSÜT*
Gülten İMAMOĞLU**

Öz

Bu çalışmanın amacı Muhammed Siyah Kalem minyatürlerinin Deleuze ve Guattarinin "göçebe kültürü" düşüncesi ve "yersizyurtsuzluk" kavramı bağlamında eleştirilmesidir. Bu çalışma yazardan metne geçerek "metinlerarası" bir eleştiri önerisi olması açısından önemlidir. Araştırma nitel desende bir durum çalışması olarak planlanıp yürütülmüştür. Bu çalışma doküman analizi tekniği kullanılarak yapılmış bir durum çalışmasıdır. Yürütülen bu araştırma yorumlayıcı bir yaklaşımla "ne oluyor?" sorusuna cevap aramıştır. Toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İnceleme süreci araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Postyapısal eleştiri yazılı metinlerin dışında var olan her türlü kurum ve alanı metin olarak yorumlanabilir kabul etmektedir. Postyapısal eleştiriye göre bir metin diğer metinlerle karmaşık ve birbiriyle ilgili anlamlar içermektedir. Bu çalışma Muhammed Siyah Kalem Minyatürlerini metin olarak kabul etmektedir. Söz konusu minyatürleri Deleuze ve Guattari'nin "göçebe kültürü" düşüncesiyle ilişkiye geçiren bir eleştiriye tabi tutma ve minyatürlerde açık ya da gizli olası anlamları "göçebe kültürü" düşüncesinde yer alan "yersizyurtsuzluk" kavramı ekseninde yorumlama girişimidir. Muhammed Siyah Kalem Minyatürlerinde görülen gerilim, tartışma ve mücadele sahneleri söz konusu minyatürlerin bir karşı duruş sergileyen göçebe kültürün ürünü olduklarını düşündürmüştür. Muhammed Siyah Kalem yapıtlarının postyapısal düşünürlerden Deleuze ve Guattari'nin "göçebe düşüncesi" ve "yersizyurtsuzlaşma" kavramıyla ele alındığı gibi Kristeva'nın "metinlerarasılık" kuramıyla da ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Siyah Kalem Minyatürleri, Göçebe Kültürü, Yersizyurtsuzluk, Postyapısalçılık.

Abstract

The aim of this study is to criticize Muhammed Siyah Kalem's miniatures in the context of Deleuze and Guattari to the idea of "nomadic culture" and the concept of "deterritorialization". This study is important in terms of a suggestion of "intertextual" criticism from the author to the text. The research was planned and conducted as a qualitative case study. This is a case study with using of the technique of document analysis. This research conducted an interpretive approach and sought answers to "what is happening?" questions. The collected data were analyzed by content analysis. The investigation process was carried out by the researcher. Post structural criticism accepts all kinds of institutions and fields that can be interpreted as text other than written texts. According to post structural criticism, a text has complex and interrelated meanings with other texts. This study considers Muhammad Siyah Kalem Miniatures as a text. This study is an attempt to criticize these subject miniatures associating with the idea of "nomadic culture" of Deleuze and Guattari and to interpret the possible apparent or hidden meanings in miniatures in the context of the concept of "deterritorialization" which is a part of the idea of "nomadic culture". The tension, controversy and struggle scenes seen in Muhammad Siyah Kalem Miniatures suggest that these miniatures are the product of "nomadic culture" which has a defying stance. It is suggested that Muhammed Siyah Kalem's works should be dealt with Kristeva's concept of "intertextuality", as well as the idea of "nomadic culture" and the concept of "deterritorialization" of Deleuze and Guattari which are poststructuralist thinkers.

Keywords: Muhammed Siyah Kalem Miniatures, Nomadic Culture, Deterritorialization, Poststructuralist.

1.GİRİŞ

Batıda, Hazar Denizi ve İran'dan; doğuda, Çin sınırına; kuzeyde, Sibiry'a'dan; güneyde, Himalayalara uzanan Orta Asya'da 6. ve 10. yüzyılda görülen çok kültürlülük dikkat çekicidir. Eklektik bir yapının oluşmasına olanak sağlayan söz konusu çok kültürlülük içerisinde birçok inanç sistemi görülmüştür. Hellenizm inancı, Budizm, Maniheizm, Şamanizm, Zerdüşlük Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet bu bölgede varlığını sürdürmüş önemli inanç sistemleridir. Muhammed Siyah Kalem eserleri iç içe geçmiş bu inanç sistemleri içerisinde varlık sahasına girmiş Türk göçebe sanatının izlerini taşımaktadır (İpşiroğlu, 2008, 11, 14-15). Bu çalışmada yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda söz konusu eserlerin bir karşı duruş ürünü oldukları düşünülmüştür. Türkler tarih boyunca birçok dini inanış ve kültürü deneyimlemiş bir ulustur. Şamanizm (Gök Tanrı inancı), Maniheizm, Musevilik, Hristiyanlık, Zerdüşlük, Budizm ve İslam dinlerini tecrübe etmiştir. Türkler, siyasi ve ticari nedenlerle farklı inanç biçimlerini kabul etmiş olsalar da bu yeni inanış biçimleri içerisinde yine de kendi eski âdet ve ananelerini korumuştur

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Feneryolu Halk Eğitim Merkezi, fundaaksut@gmail.com

** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, gki55@hotmail.com

(Barthold, 2011, s. 18-28). Türk halkı arasında İslamiyet'in yayılması, İslam tasavvufunun ortaya çıkmasıyla yakından ilgilidir. Sufiler ve İslamiyeti yaymak için dolaşan Sufi dervişler bozkırlarda yaşayan Türklere kadar ulaşmıştır (Barthold, 2011, 84).

Bilindiği kadarıyla İslamiyet'te, Hz. Muhammed vefat edene kadar Kur'an'ın ayetleriyle ilgili bir sorun yaşanmamıştır. Ancak Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ayetlerin yorumlanması sorunu gündeme gelmiştir (Candan, 2011, 301). Peygamberin vefatından Şii imamlar Kur'an'ın manevi yorumuna yönelmiştir. Bunun sonucunda İslam tasavvufunun temelini oluşturan Şiilik temeli "imamet öğretisi" ile geliştirilerek "nübüvvet öğretisi" ekseninde bir felsefe oluşturulmuştur. Bu felsefe şeriat ve hakikati bütünleştirme amacını gütmüştür. Daha sonraları bâtni (ezoterik) olanı anlama ve kavrama çabası Şii çerçevesi dışına taşmıştır. Şiilik, İslam felsefesi ve tasavvufunun oluşmasında son derece önemli olmuştur (Corbin, 2011, 28-37). İslam tasavvufunun gelişiminde diğer etkenler Süryanilerin felsefe, tıp, kimya, astronomi, tabiat bilimleri, gizli ilimler üzerine çalışmaları ve Yunan felsefesi çevirileri, Nasturilerin Mesih öğretisi üzerine yaptıkları çalışmaları, Abbasilerin astroloji ve astronomi çalışmalarıdır (Corbin, 2011, 49-61). Ayrıca Hz. Ömer döneminde Mısır'ın işgal edilmesi ve İskenderiye okulunun dağıtılmasıyla İslam dünyasına gizemciliğin girdiği de bilinmektedir. Dağılan İskenderiye okulunun rahipleri İslamiyet'i kabul etmiş ve daha çok Hz. Muhammed'in damadı Hz. Ali'nin yanında yer alarak kendilerine yöneltilen baskılardan korunmuşlardır. Aynı zamanda Pisagor ve Eflatun'un öğretilerini yaymaya devam etmişlerdir. Bu rahiplerin etkisiyle Allah'a ibadetin yerini dini otoritenin sapkınlık olarak nitelediği Tanrı-Evren-İnsan üçlemesinden oluşan birlik ilkesi almıştır. Bu bâtni düşüncelerle İslamiyet'i sentezleyen ve kendilerine Sûfi diyen bir grubun etkisiyle İslam tasavvufu oluşmaya başlamıştır. İslamiyet içerisinde gelişen bu bakış açısı için önemli olan kâmil, yani uyanmış, şuurlanmış insan olabilmektir. Bu yeni felsefe Arapların zorla Müslüman yaptığı toplumlar arasında geniş taraftar kitlesi oluşturmuştur. Zerdüşter ve Şamanist Türkler İslamiyet'e çok daha rahat ayak uydurmuştur (Candan, 2011, 306).

Amaç

Bu çalışmanın amacı Muhammed Siyah Kalem minyatürlerinin Deleuze ve Guttarinin "göçebe kültürü" düşüncesi ve "yersizyurtsuzluk" kavramı bağlamında eleştirilmesidir.

2. METOD

Araştırma nitel desende bir durum çalışması olarak planlanıp yürütülmüştür. Bu çalışma doküman analizi tekniği kullanılarak yapılmış bir durum çalışmasıdır. Yürütülen bu araştırma yorumlayıcı bir yaklaşımla "ne oluyor?" sorusuna cevap aramıştır. Toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İnceleme süreci araştırmacı tarafından yapılmıştır. Bu çalışma Muhammed Siyah Kalem Minyatürlerini metin olarak kabul etmektedir.

3. MUHAMMED SİYAH KALEM MİNYATÜRLERİ

3.1. Türklerde inanç ve göçebe sanatı: İslâmiyet'i kabul etmiş Şamanist Türkler eski dinlerinden kalma birçok inanç, gelenek ve ayinleri yaşatmaya devam etmiş hatta İslâm emirleriymiş gibi uygulamıştır (İnan, 2013, s. 204-207). İslamiyet'i kabul eden Türklerin ağırlıklı olarak İslam Sûfileri aracılığıyla Müslüman olması zaten zahiri İslam'a bir karşı duruş olan bâtni İslâm'ı baştan kabul etmek anlamına gelmektedir denebilir. Öte yandan İslamiyet'in kabul edilmesine rağmen eski dinden kalma kimi inanç, âdet ve ayinlerin sürdürülmesi ikinci bir karşı duruş biçimidir denebilir. Muhammed Siyah Kalem eserlerinde görülen cinler, şaman ayinleri, insanlar, bu insanlar arasında görülen dervişler, kalenderiler, yolcular yukarıda sözü edilen karşı duruşun sergilendiği bir tür göçebe sanatını düşündürmektedir. Bilimsel bilgi; önyargı, kişisel kanaat ve duyguları dışarıda bırakan nesnellik iddiasındadır. Bilimsel yöntemle ulaşılan sonuçlar tutarlı ve doğru olmalıdır. Tarafsız, doğru, kanıtlanabilir ve genellenebilirdir. Olanı incelemektedir. Eleştiri ve genellemeler yaparak öngöründe bulanabilir. Bu güne kadar Muhammed Siyah Kalem ve Minyatürleri üzerine yapılan araştırma ve incelemelerde; nesnel, kesin, kanıtlanabilir, genellenebilir sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak bu çalışmalarla söz konusu sanatçı ve eserlerine ilişkin kesin kimlik, yer ve zaman tespit edilememiştir (Işın, 2006, 10). Araştırmacıların Orta Asya'nın tarihi sürecini göz önüne alarak söz konusu eserleri 12. ve 17. yüzyıl aralığında, bölgenin kültür örgüsü çerçevesinde, rasyonel bir yaklaşımla ele aldığı görülmüştür (Işın, 2006, 8,11; Karamağaralı, 2006, 14-30; Esin, 2006, s. 86; Roxburg, 2006, 97). Sanat tarihi açısından büyük önem taşıyan, "Yapıt ne zaman, nerede, kim tarafından, neyin temsili için yapıldı?" sorularına kesin yanıtlar bulunamaması sanatçı ve eserleriyle ilgili şimdilik aşılamayacak bir problem denebilir. Bu çalışma, bu nedenlerle, Muhammed Siyah Kalem Minyatürleri olarak bilinen eserlerin, aslında geleneksel ve modernist metin tasarımlarına karşı çıkan postyapısalcı yaklaşımla okunabilir mi problemi üzerinde durmaktadır.

3.2. Postyapısalcılık, Deleuze ve Guattari: Bilindiği kadarıyla 1960'larda özellikle Fransa'da kabul gören yapısalcılık 1970'lerde gösterge bilimciler ve birçok bilim adamı tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Postyapısalcılık Fransa'da yapısalcılığı aşma ya da en azından sorunsal olarak görme iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Saussure'un dil görüşünün analitik imkânlarını geliştirmeyi amaçlamıştır (Birkiye, 1984, 16). 20. yüzyılda "dile dönüş"ün Fransız yorumu olarak düşünülebilecek bu hareket; bütün algı, kavram ve hakikat iddialarının dilde inşa edildiği, bunların yerini tutan özne konumlarının şu ya da bu kültürel söylemin gelip geçici yansımalarından başka bir şey olmadığı iddialarını öne sürülmüştür. Saussure'den; bir içkin bağıntılar ve pozitif terimi olmayan farklılıklar sistemi olarak dil düşüncesi ve dilin kendinden kaim bir sosyal gerçeklik olduğu, göstergelerin iki boyutunun dış dünyadaki bir şeye gönderimi yerine birbirine bağlanabilen bir şey olduğu, sözcüklerin dil-dışı dünyadaki bir yere gönderimde bulunmadan bir şeyler anlatabildiği tezini almıştır. Yapısalcılar Saussure'un dil bilim teorisini kullanıp bunu diğer toplum bilimleri alanına uygulamıştır. Postyapısalcılarsa Saussure'den yola çıkarak ayrı bir dil bilim teorisi ortaya çıkarmıştır. Yapısalcı dil bilim teorisinde dil kendi içine kapalı ve katıken, postyapısalcı dil bilim, dili kapalı bir sistem olmaktan çıkarmıştır. Dil kapalı bir sistem olursa dildeki değişimleri kavramak olanaksız olacaktır. Bu nedenle dilin açık bir sistem olması gereklidir. Postyapısalcılık ayrıca Nietzsche'nin epistemolojik ve değer biçici yönden aşırı göreceli bakış açısından etkilenmiştir. Postyapısalcılar; yapısalcı geleneğin ve bilimsel Saussure okuma ve yorumlamalarının önemli sonuçların anlamını gözden kaçırdığını ifade etmiştir. Ayrıca bilimciliğe karşı koymak amacıyla Nietzsche ve Heidegger gibi düşünürlere başvurmuştur (Cevizci, 2010, 1288). Postyapısalcılık Aydınlanmanın ileri sürdüğü düşünceleri irdelemiştir. Aydınlanma üzerine inşa edilen modern düşüncenin yücelttiği usa dair bir şüpheci. Postyapısalcılar Aydınlanma eleştirisini usu reddederek uç noktalara taşımıştır. Postyapısalcılık "dil ele geçmezliği" üzerinde de durmuştur. Dil toplumsal amaçlara araç olarak sunulsa da bu amaçlarla özdeş değildir. İdeolojik bir nesne olarak kullanılamaz. Dil bir araç olarak kullanılsa da kendini ehliştirmek isteyen her türlü düzenden sıyrılmaya ve bu düzenleri yıkmaya eğilimindedir (Cuff, Sharrock ve Francis, 1998, 243). Foucault, Derrida, Deleuze, Guattari gibi düşünürlerin temsil ettiği postyapısalcılık, her şeyden önce insan öznesine dair bir eleştiridir. İnsan bilimlerinin temel hedefinin, insanı oluşturmak değil onu çözümlenmek olduğunu öne sürmüştür. İnsanı anlamaya katkı sağlayan bazı temel kavramları yapısöküme uğratmak isteyen postyapısalcılık; tarihselciliği eleştirmiş, tarih içinde bir uçtan öteki uca uzanan belli bir örgü ve usa uygunluk olduğu görüşüne karşı çıkmıştır (Cevizci, 2010, 1288). Postyapısalcılığın bir anlam eleştirisi olduğu da söylenebilir. Postyapısalcılık önermelerle gerçeklik arasında karşılıklı ilişki olduğu görüşüne karşı çıkmıştır. Gösteren ya da göstergelere önem vermiştir. Yapı kavramına karşı çıkmış; bilimin statüsüyle birlikte, betimleyici ya da çözümleyici herhangi bir dilin nesnellik iddiasını sorgulamıştır. Felsefe de postyapısalcılık tarafından eleştiriye tabi tutulmuş, doğruluğu metnin arkasında ya da içinde gören yapısalcılıktan farklı olarak okuyucunun katkısını vurgulamış, okuyucuyla metin arasındaki karşılıklı etkileşimi üretkenlik olarak değerlendirmiştir. Okuyucunun etkinliğini pasif okumanın yerine koyarak doğruluğa yönelen yeni ya da sapa bir yol önermiştir. Postyapısalcılığa göre insan öznesi bütüncül bir bilince sahip değildir. Temelde dil yoluyla yapılanmıştır. Bu sebeplerle postyapısalcılık; nesnellik, özdeşlik, ikicilik ve doğruluk gibi kavramları da sıkı bir eleştiri süzgecinden geçirmiştir (Cevizci, 2010, 1289). Postyapısalcılık açısından "eleştiri" ve "yaratma" arasında hiçbir ayırım yoktur. Her ikisi de "yazı" kapsamına sokulmuştur (Eagleton, 2011, 150). Bu çalışmada ele alınan Muhammed Siyah Kalem Minyatürlerine de postyapısalcılığın temel ilkeleri ile bakılacak olunursa izleyicinin bu eserlere birden fazla anlam yüklemekte serbest olduğu sonucuna gidilecektir. Bu anlamlardan hiç biri gerçek ya da asıl anlam olarak kabul. Böylece izleyiciye verilen bu yetki izleyicinin gücünü kitle kültürünün üreticilerinin kontrolünden kurtulabilme yeteneğini geliştirerek en küçük kültürel örüntüyü kitle kültürüne karşı isyan aracına dönüştürmesi mümkün kıldı (Jun, 2016, 15-16).

Deleuze ve Guattari de yazardan metne geçerek yazarın ortadan kaldırılması ve metinlerin anonimleştirilerek üretkenliğe açılması yönünde çalışmalar yapmıştır. "Bin Yayla" isimli çalışmada usa dair ortaya koydukları eleştiriyi bir takım kavramlar üzerinden temellendirmiştir. Göçebe bilimini "savaş makinesi" kavramıyla incelemeye girişen bu iki düşünür, göçebelikle ortaya çıkan "yersizyurtsuzlaşma"nın potansiyelleri üzerinde durmuş ve elde ettikleri sonuçlarla kapitalizm eleştirisi geliştirmiştir. Deleuze ünlü postyapısalcı Fransız düşünürüdür. Geleneksel felsefenin tüm ulamlarını ve birlik, özdeşlik, hiyerarşi, öznellik, temsil gibi kavramlarını yıkan filozof ve aynı zamanda politik bir mücadelecidir. O da Foucault gibi modernliği sorgulamış. Realist görüşlerin karşısında durmuştur. Ayrıca bilinçli var oluş ve temsil şemaları karşısında bedene ve onun güçlerine ayrıcalık tanımış, arzu politikasını savunmuştur (Cevizci, 2010, 408). Deleuze'un düşünceleri dikey felsefe ile yatay felsefe arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Deleuze, Platon ve Kant felsefelerinin temelindeki yanlışlığı ortaya koyarak dikey felsefeyi yapıbozuma uğratmıştır.

Deleuze'e göre dikey felsefe hiyerarşiyi merkeze koymuştur. Ayrıca dikey felsefe, öz/görünüş ayrımına dayanmakta, aynılığı ve değişmezliği kutsamaktadır. Platon'un idealar fikri, Kant'ın transendental felsefesi ve Freud'un Oedipus karmaşası bu düşünce ve yaklaşımın ürünleridir. Deleuze yapıbozumcu yaklaşımla diyalektik düşüncüyü de eleştirmiş, Hegel felsefesini ve Marksist diyalektik felsefeyi de dikey felsefenin bir devamı olarak görmüştür (Cevizci, 2010, 408).

Deleuze kavrayışında dikey felsefenin yerini yatay felsefe, özdeşlik ve temsilin yerini ise farklılık ve tekrar almalıdır. Bu felsefe Nietzsche'de olduğu gibi, diğer felsefelerle arasına mesafe koyan bir felsefedir. Yatay felsefe, her şeyin aynı düzeyde tekdüze ve bir olduğu bir aynılık düzeyi değildir. Yatay felsefe daha çok farklılıkların istikrarsızlığına sevk etmektedir. Konu aldığı alan, karşılaştırma imkânının sorunsala dönüştüğü uç düzey bir farklılığın sözde düzenidir. Yatay felsefe, temsili düşüncenin yaptığı gibi özdeşlikler arasındaki sınırların pekişmesi için değil; bütün sınır ve engellerin yerle bir edilmesi için mücadele etmiştir. Bu felsefeye göre nesnel bir iyi yoktur, sadece öznel değerler daha doğrusu değerler ve dolayısıyla farklılıklar vardır. Görünüşlerin gerisinde farklı bir gerçek yoktur (Cevizci, 2010, 408). Guattari, Fransız psikanalist ve Freudçu-Marksit düşündürdür. Guattari aslında Deleuze'le birlikte yaptığı çalışmalar ve beraber kaleme aldığı "Köksap" (Rhizome), Karşı Oedipus (Anti-Oedipe) ve "Bin Yayla" (Mille Plateaux) adlı yapıtlarla anılmaktadır. Genelde postyapısalcı ve postmodern bir gelenek içinde görülen Guattari, belli bir ilerleme fikrinin iflas ettiği konusunda diğer postmodernistlerle aynı düşüncede olsa da modern politik değerleri onaylamış ve demokrasinin yeniden icat edilmesi çağrısında bulunmuştur. Guattari'nin modernite eleştirisinin merkezinde bilgi ve usçuluktan çok, Freud ve Marksizm'e yaslanan kapitalist toplum eleştirisi bulunmaktadır. Usçu kurucu özne düşüncesini reddeden Guattari, dinamik bilinç dışı lehine bilinçli beni ya da benliği bozmaya çalışmıştır. Böylece psikanaliz teorisi, psişik bastırma kavramı ve aile ile faşizmin analizi üzerine odaklanan Guattari, Deleuze'le birlikte arzunun üretkenliğini vurgulayan, arzuyu güçsüzleştirerek hareketsiz kılma çabası içindeki güçleri mahkûm eden bir "arzu felsefesi" geliştirmiştir. Guattari; söz konusu arzu felsefesinden önce, psikanalizin postmodern eş değeri olarak düşünülen bir şizoanalizle birlikte modern düşüncenin geleneksel ikili karşıtlıklarından olan özne/nesne, gerçeklik/fantezi, dirimselcilik/mekanizm benzeri karşıtlıkları yapısöküme uğratmıştır. Akılcı temsil ve yorum şemalarını, arzuyu sabitleyen ve yaratıcı enerjinin önüne set çeken tahakkümler olarak yorumlamış, modern temsil ve öznellik teorilerinden kopmuş, arzunun bütün sosyal ve tarihsel gerçekliği yarattığını ve toplumsal yapının en önemli parçası olduğunu ileri süren bir "arzu felsefesi" üzerine çalışmıştır (Cevizci, 2010, 731).

Deleuze ve Guattari (1990) devletlerin daima var olduğundan söz etmektedirler. İnsanlığın en eski zamanlarında dahi devletlerin varlığı söz konusudur. Deleuze ve Guattari devletin her zaman dışarıyla ilişkisine dikkat çekmektedir. Devletler bu ilişki olmadan düşünülemez ve devletin yasaları ne bunların hepsidir ne de hiç biridir. Dışarı ve içerisi bulunmaktadır. Evrensel devlet olmadığı için devlet, egemenlik gücü ölçüsünde varlık sürebilecektir. Devletin dışarısında, devletlere göre daha fazla özerkliğe sahip yapılar bulunmaktadır. Ticari şirketler, sanayileşmiş yapılar, dinler, çeteler ve azınlıklar söz konusudur. Muhammed Siyah Kalem'e atfedilen eserlere ilişkin yapılan araştırmalar sonucunda varılan sonuçlara göre bu eserler göçerlerin yanı sıra ticaret için dolaşan çeşitli kültürlerden insanlar ve Süfilerin yani gezgin dervişlerin hayatlarını da konu edinmiştir. Togan'ın yaptığı araştırmalara göre bu eserlerin İstanbul'a Yavuz Sultan Selim döneminde getirilmiştir (Işın, 2006, 8). Yavuz Sultan Selim'in devlet egemenliğini genişletmek üzere seferler yaptığı, halifeliği ve baharat yolunu ele geçirdiği, kutsal emanetleri, seferler esnasında birçok değerli sanat ve bilim eserleriyle sanatçı ve bilim adamlarını İstanbul'a getirdiği bilinmektedir. Gökbunar'a (2003) göre Yavuz Sultan Selim'in göçerlerin yerleşik düzene geçmesi için bir takım mali düzenlemeler yaptığı bilinmektedir. Böylece Yavuz Sultan Selim devletin egemenliğine karşı tehdit oluşturacak birçok yapıyı içeri alarak bu tehditleri uzaklaştırmaya çalışmıştır denebilir. Göçebe kültürün yerleşik düzene geçmesi için yapılan çalışmaların yoğun bir biçimde görüldüğü bir dönemde göçebe kültüre dair Muhammed Siyah Kalem'e atfedilmiş eserlerin da dolaşımına son verilerek saray arşivinde, devlet egemenliği altına alınmış olması çarpıcıdır. Deleuze ve Guattari'den ödünç alınmış bir ifade kullanılacak olursa Yavuz Sultan Selim kaygan zeminde bulunan ve kendi devletinin egemenliği için tehdit oluşturabilecek birçok dışsal yapıyı devletin pürtüklü yapısı içerisine almıştır. "Göçebelerin tarihi olmadığı doğrudur, çünkü onların sadece coğrafyaları vardır." (Deleuze ve Guattari, 1990, 107). Muhammed Siyah Kalem'e atfedilen eserlere dair yapılan araştırmalar sonucunda ne sanatçı ya da sanatçılar ne coğrafya ne kesin bir tarih ne de eserlere dair kesin bilgilere ulaşılmıştır. Bu eserlerin herhangi bir devletin egemenliğine girmemiş, Deleuze ve Guattari'nin savaş makinaları (olumlu bir anlamda) dedikleri, göçebe sanatı olduğunu göstermektedir denebilir. İpsişiroğlu'nun da göçebe sanatı olarak yorumladığı bu eserler yersizyurtsuz ve tarihsizdir. Postyapısal yaklaşımla bu eserleri birer metin olarak kabul ettiğimizde ise yazarsızdır. Savaş makinesi kavramının taşıdığı olumlu içeriği Deleuze ve Guattari (1990) şöyle ifade

etmiştir: Savaşın nesnesi kaçınılmaz biçimde savaş anlaşılmalıdır. Karşı düşüncenin kendisi bir savaş makinesi üretmektedir. Bir savaş makinesi olarak göçebe yersizyurtsuzdur ve çölü çöle, bozkırı bozkıra katarak sürekli genişletmektedir. Ne sınırları vardır ne de belli bir toprağı. Yersizyurtsuzluk, toprakla bir ilişki geliştirmiştir. "Hiçbir çizgi, yeri ve göğü birbirinden ayıramaz; ara-mesafe olmadığı gibi ne bir perspektif, ne de çevre vardır, görüş sahası kısıtlıdır." (Deleuze ve Guattari, 1990, 84).

3.3. Yersizyurtsuzluk Kavramı Bağlamında Muhammed Siyah Kalem Minyatürleri: Siyah Kalem minyatürlerinin Deleuze ve Guattari'nin tüm bu çalışmalarıyla ve bu düşünürlerin "yersizyurtsuzluk" kavramıyla incelenebileceği düşünülmektedir. Söz konusu eserlere post yapısal bir gelenekle metin olarak bakıldığında bu metinler yazarı olmayan, yersizyurtsuz, göçbedir denebilir.

Muhammed Siyah Kalem Bazı Minyatürleri

Deleuze ve Guattari (1990) göçebeliği "savaş makinesi" kavramıyla inceledikleri yukarıda belirtilmişti. Bu iki düşünür devlet ve göçebe kültürü kasteden savaş makinesini açıklamak için bir analogiye başvurmuştur. Devleti ve savaş makinesini iki oyuna, satranç ve go oyun özelliklerine göre

karşılaştırmışlardır. Devletle arasında anoloji kurulan satranç taşları kodlanmıştır. İç özellikleri ve doğaları bulunmaktadır. Aralarında bir hiyerarşi söz konusudur. Savaş makinesiyle anoloji kurulan go oyunu taşları arasındaysa herhangi bir hiyerarşik ayırım yapılmadığı gibi bu taşlar özneleşmemiştir. Makinesel düzenleme öğeleridir. İç özellikleri değil sadece durumları vardır. Satrançta belirli kapalı bir mekân ve bu mekânı doldurma söz konusuysen go oyununda açık bir mekâna yayılma ve mekânı tutma, bu mekâna aniden fırlama söz konusudur. Buradaki hareketin belli bir kalkış noktası ya da geçtiği belli bir yerden söz etmek mümkün değildir. Dikkat çekilen bir diğer nokta, satrancın mekânının “pürtüklü”; gonun mekânınsa “kaygan” olmasıdır. Böylece satranç mekânı kodlayıp çizerken, go mekânı yerine yeniden koyarak yersizyurtsuzlaştırır. Muhammed Siyah Kalem’e atfedilmiş eserlerdeki figürlere ve mekâna bakıldığında bu anolojiyle savaş makinesi ve dolayısıyla go oyunu hakkında varılan çıkarımların söz konusu eserlerde iş başında olduğu görülmektedir denebilir. Muhammed Siyah Kalem’e atfedilen eserlerde figürler yan yanadır. İnsanlar, cinler ve hayvanlardan oluşan bu figürlerden hiçbiri diğeri üzerinde bir egemenlik iddiasında değildir. Her ne kadar dış özellikleri birer kod oluşturup farklar yaratmış olsa da bu farklar altındaki benzerliğe bakıldığında her bir figür eserin yüzeyinde eşit söz hakkına sahiptir. Figürlerin yüzeyde kapladıkları yer, ifade, alan bu figürlerden herhangi birini merkezi bir konuma oturtmamaktadır. Bu eserlerde belirlenmiş ve çizilmiş bir mekân görmek söz konusu değildir. Figürlerin hareketinin belli bir kalkış noktası olmadığı gibi hikâyelerin içinde olduğu belli bir yer de görülmemektedir. Figürler açık, tanımsız, kaygan bir mekândadır. Yersizyurtsuzdur. Belirsiz bir zamandan ve belirsiz bir mekândan fırlamış gibidir. Yersizyurtsuz bir yerde tüm bu insan, cin ve hayvanlar her ne yaşıyorlarsa bunun sanki bir mukadderat olduğunun kabulündedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak Muhammed Siyah Kalem adına atfedilmiş eserlerde da hâlâ işleyen özelliğin yersizyurtsuzluğun karakteri olduğu söylenebilir. Bu eserlerin tarihi olmaması göçebe eser olmasına bağlanır. Göçebeliliğin getirdiği bir özellik olarak kendi varlıklarının sınırsızlığı her hangi bir sınırı imkânsız kılmaktadır. Anlam bu eserlerde sürekli çoğalmakta ve genişlemektedir. Burada imgelerin etkisi, savaş makinesi silahları etkisine sahiptir. Silahın fırlatıcı mekanizmaları gibi imgeler izleyiciye doğru hızla fırlatılmaktadırlar. Bu hız öyle yüksektir ki çağları aşmış gelmişliğini unutturacak kısa bir anda gerçekleşecektir. Böylece eserlerin mekânları ve anlamları her seferinde biraz daha genişleyecektir.

Post yapısalcılığın her bir alanı ve kurumu birer metin olarak ele alması ve yazarın egemenliğinin sona erdirilerek metnin üretkenliğinin ortaya çıkarılması önerisiyle söz konusu Muhammed Siyah Kalem minyatürleri birçok kavramla yeniden ele alınmalıdır.

Üretkenliğe açılacak söz konusu eserlerde işliyor olabilecek farklı mekanizmalar tespit edilmelidir. Bir metin olarak eserler Kristeva’nın metinlerarasılık ilkesiyle okunması önerilebilir.

Muhammed Siyah Kalem minyatürleri dün ve bugün olduğu gibi gelecekte de gizemini koruyacağından üzerinde daha kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Barthold, V.V. (2011). *Orta Asya Türk tarihi*. (H. Dağ, Çev.), İstanbul: Divan Kitap
- Birkiye, A. (1984). *Yapısalcılığın eleştirisine doğru*. İstanbul: Varlık Yayınları
- Candan, E. (2011). *Türklerin kültür kökenleri*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları
- Cevizci, A. (2010). *Felsefeye tarihi*. İstanbul: Say Yayınları
- Corbin, H. (2011). *İslam felsefesi tarihi*. (H.Hatemi, Çev.), Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları
- Cuff, C., Sharrock, W. ve Francis D. W. (1998). *Structuralism perspectives in sociology*. New York: Routledge
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1990). *Kapitalizm ve şizofreni 1*. (A. Akay, Çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları
- Eagleton, T. (2011). *Edebiyat kuramı*. (T. Birkan, Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Esin, E. (2006). Muhammed Siyah Kalem ve İç Asya Türk geleneği. M. Haydaroglu (Ed.). *Ben Mehmed Siyah Kalem, insanların ve cinlerin ustası* içinde (s.63-96). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Işın, E. (2006). Şölen ve büyü / Mehmed Siyah Kalem’in gizemli dünyası. M. Haydaroglu, (Ed.). *Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanların ve Cinlerin Ustası* içinde (s.7-12). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- İnan, A. (2013). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- İpşiroğlu, M. Ş. (2008). *Bozkır rüzgârı: Siyah Kalem*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Jun, N. (2016). *Foucault ve Deleuze ekseninde Anarşist Bir Film Teorisi*. (D. Kurt, Çev). İstanbul: Altıkkırbeş Yayın
- Karamağaralı, B. (2006). Muhammed Siyah Kalem’e atfedilen minyatürler. M. Haydaroglu, (Ed.). *Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanların ve Cinlerin Ustası* içinde (s.13-60). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Roxburg, D.J. (2006). Saçaklardaki tasvirler: Mehmed Siyah Kalem ve Türkmen sanatçıların cevapları M. Haydaroglu, (Ed.). *Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanların ve Cinlerin Ustası* içinde (s.97-112). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Gökbunar, A.R. (2003). Osmanlı devletinde yörüklerin göçerlikten yerleşik yaşama geçirilmesinde uygulanan vergi politikaları ve sosyal sonuçları. *Dergipark*, 59-60, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/cbayarsos/article/view/5000056922/5000054133>